

อัตลักษณ์ชุมชนวัดเขนตโปล

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์

อาจารย์เกษียณอายุราชการ

Siriwan.S@chula.ac.th

ดร.วันชัย มงคลประดิษฐ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

mongkolpradit@hotmail.com

บทคัดย่อ

ชุมชนคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเริ่มตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำบางปะกง ในสมัยรัชกาลที่ 3 นำโดย ปาลเลกัวซ์สังฆนายก คณะมิชชันนารีคาทอลิกประจำประเทศสยาม ในช่วงเวลาดังกล่าวฝรั่งเศสได้เข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยาม และยังมีปัจจัยสำคัญ คือ การลงนามกับสนธิสัญญาฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2399 ทำให้ฝรั่งเศสมีสิทธิเผยแพร่คริสต์ศาสนาในสยาม ซึ่งรวมทั้งลุ่มน้ำบางปะกง ตั้งแต่บริเวณปากแม่น้ำขึ้นไปยังลำน้ำสาขา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แปรดิว โดยมีกรณีศึกษา คือ ชุมชนวัดเขนตโปล ชุมชนเหล่านี้มีอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบชุมชนที่น่าสนใจ และมีคุณค่าในการอนุรักษ์ วัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ คือ 1) ศึกษาองค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรม และชุมชนวัดเขนตโปลโรมันคาทอลิก และ 2) ศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนวัดเขนตโปล

คำสำคัญ : อัตลักษณ์ชุมชน คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก แม่น้ำบางปะกง

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “โครงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมวัดเขนตโปลและการจัดการท่องเที่ยวชุมชน” ในแผนงานวิจัย “สถาปัตยกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน” โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

Identity of St.Paul Church Community

Assoc. Prof. Dr. Siriwan Silapacharanan

Siriwan.S@chula.ac.th

Dr. Wanchai Mongkolpradit

Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

mongkolpradit@hotmail.com

Abstract

Catholic communities were settled by Bishop Jean-Baptiste Pallegoix, head of the Roman Catholic mission of Siam, during the reign of King Rama III. During that time, France had been colonizing parts of Southeast Asia. People from neighboring countries came to settle in Siam. The 1856 treaty with the French government during the reign of King Rama IV allowed the French missionary to disseminate their religious teaching in Siam including the Bang Pakong river, especially Patriew. These Roman Catholic communities have their own architectural identities and other interesting features. These identities and features are worth conservation. This study aims to investigate: 1) the architectural characteristics and the Roman Catholic communities; and 2) the identities of the Roman Catholic communities.

Key word : community identity, the Roman Catholic Church, Bang Pakong river

ความเป็นมา

ชุมชนวัดเซนต์ปอลตั้งอยู่ที่หมู่ 9 ตำบลบางดินปัด อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำบางปะกง โดยมีคลองบางไผ่อยู่ทางด้านเหนือ และคลองบางดินปัดอยู่ทางด้านใต้ ประชากรส่วนใหญ่นับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก โดยมีวัดเซนต์ปอล (Saint Paul Church) เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็น

วัดคาทอลิกแห่งแรกในกลุ่มน้ำบางปะกง มีมรดกทางวัฒนธรรม และระบบนิเวศของชุมชนริมน้ำที่เป็นองค์ประกอบของชุมชนที่มีอัตลักษณ์

วัดเซนต์ปอล มาจากชื่อนักบุญปอล หรือนักบุญเปาโล คนในชุมชนส่วนใหญ่เรียกท่านว่า “นักบุญเปาโล” ท่านเกิดเมื่อประมาณ 10 ปี ภายหลังการสมภพของพระเยซูเจ้า (10 A.D) ที่เมืองทาร์ซัส (Tarsus ปัจจุบันอยู่ใน

ประเทศตุรกี) ในวัยหนุ่มท่านได้พบกับพระเยซูเจ้าในระหว่างเส้นทางที่ไปยังเมืองดามัสกัส (Damascus) ทำให้ท่านกลับใจจากการที่ท่านเคยชมเชงพวกคริสตชนมาก่อน จึงได้อุทิศชีวิตในการรับใช้พระผู้เป็นเจ้าโดยเป็นผู้สั่งสอนและประกาศพระวาจาของพระเจ้าความรักต่อพระเยซูเจ้า ท่านจึงได้รับการประกาศเป็นนักบุญผู้ยิ่งใหญ่ โดยกำหนดให้วันที่ 30 มิถุนายนของทุกปีเป็นวันฉลองนักบุญเปาโล

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) ศึกษาองค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมของชุมชนวัดเซนต์ปอล และ 2) ศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนวัดเซนต์ปอล โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้ 1) การศึกษาจากเอกสาร 2) การรังวัดอาคาร และ 3) การสัมภาษณ์ผู้รู้

คำว่า อัตลักษณ์ (identity) หมายถึงลักษณะเฉพาะของสิ่งหนึ่งสิ่งใด และอัตลักษณ์ของชุมชนวัดเซนต์ปอล จึงหมายถึง ลักษณะเฉพาะของชุมชนที่สะท้อน ความเชื่อในคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกที่มีความสัมพันธ์กับที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ระบบนิเวศ และรูปแบบสถาปัตยกรรมเมืองร้อนที่ได้รับอิทธิพลแบบตะวันตก (Colonial Architecture)

ประวัติศาสตร์ของชุมชนวัดเซนต์ปอล

ชุมชนวัดเซนต์ปอล เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367-2394) ซึ่งเป็นช่วงที่มีคนจีนอพยพมาตั้งหลักแหล่งตามริมแม่น้ำสายต่างๆ รวมทั้งบริเวณแม่น้ำบางปะกง โดยรับจ้างเป็นแรงงานในไร่ อ้อย ในสมัยนั้นผู้ชายจะถูกเกณฑ์แรงงานปีละ 3 เดือนเพื่อทำงานให้หลวง ชาวจีนอพยพที่มารับจ้างทำงานในไร่ อ้อยจึงเข้ารับเป็นคริสตชน ซึ่งจะกลายเป็นคนในบังคับของต่างชาติ บาทหลวงปาลเลกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix) ชาวฝรั่งเศสได้เขียนบันทึกไว้ใน พ.ศ. 2373 ในหนังสือ “Mémoire sur la Mission de Siam” ว่า “มีคริสตชนในจังหวัดแปดริ้ว (หมายถึงฉะเชิงเทรา) และบางปลาสร้อย (หมายถึงชลบุรี) รวม 300 คน” ใน พ.ศ.

2383 บาทหลวงอัลบรัง (Etienne Albrand) ได้สร้างวัดด้วยไม้ไผ่ในบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกงเพื่อใช้เป็นที่พักพิงของคริสตชน

เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2399 สยามลงนามในสัญญา กับประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีข้อตกลงให้มีการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในเมืองไทย ดังปรากฏเนื้อความบางส่วนในมาตราที่ 3 ว่า

“...คณะมิชชันนารีฝรั่งเศสสามารถเผยแพร่ศาสนา และสั่งสอนได้ สร้างโบสถ์ บ้านเณรหรือโรงเรียน โรงพยาบาลหรืออาคารอื่นๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาที่ได้ก็ได้ในดินแดนของราชอาณาจักรสยาม โดยปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศ...”

ใน พ.ศ. 2401 บาทหลวงดาเนียล (Severin Jacques Marie Daniel) ได้สร้างวัดด้วยไม้จริง หลังจากนั้นบาทหลวงเปออง (Alexis Péan) ได้เรียไรเงินจากประเทศฝรั่งเศสเพื่อมาสร้างวัดใหม่ ในช่วง พ.ศ. 2410 บาทหลวงชมิตต์ (François-Joseph Schmidt) ได้ซื้อที่ดินบนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำบางปะกง และสร้างวัดซึ่งก่ออิฐถือปูนใน พ.ศ. 2416 จากหลักฐานในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 ที่กล่าวถึงชุมชนนี้ ระบุว่า

“ชาวคาทอลิกเป็นคนเชื้อสายจีน เพราะคนจีนที่เคยได้มาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้กลับใจที่แปดริ้วเป็นจำนวนมาก ปีหนึ่งๆ คุณพ่อโปรดศีลล้างบาปแก่ผู้ใหญ่น้อย 100 ราย...”

และยังได้ระบุบทบาทของแปดริ้วว่า

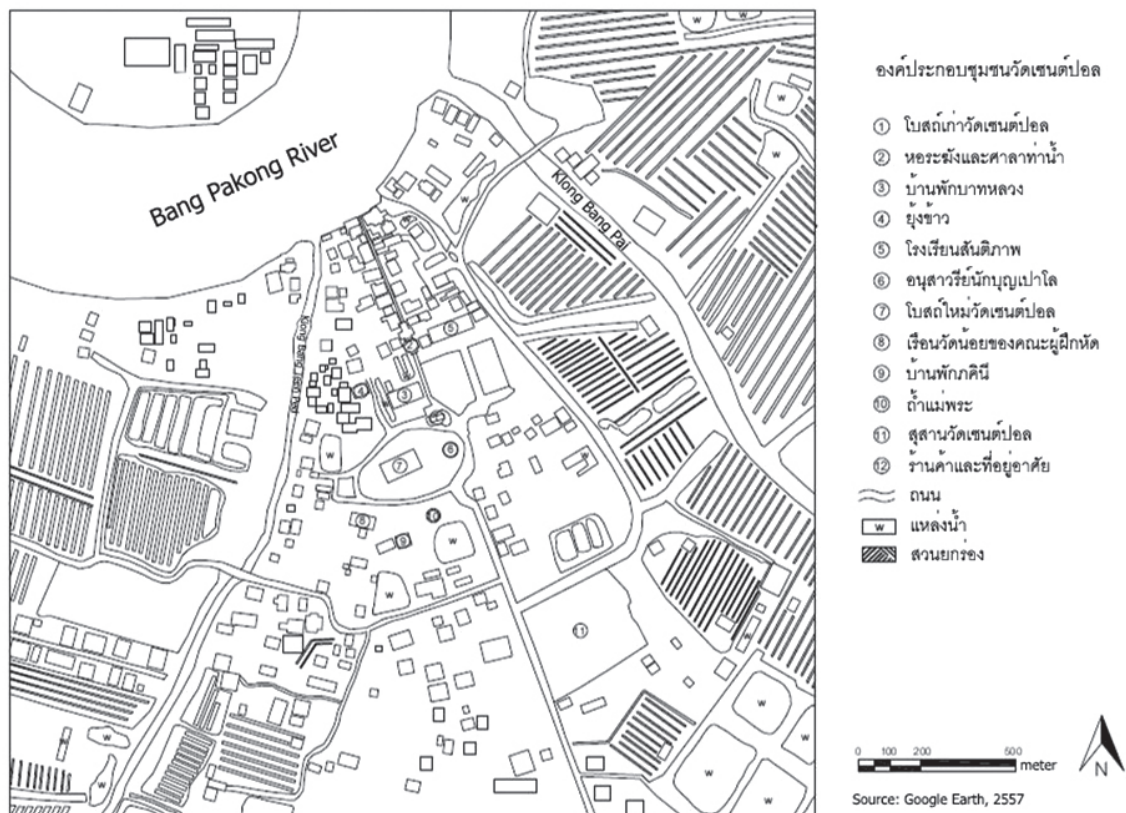
“...มีความสำคัญมาก เพราะเป็นเหมือนประตูแห่งภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือแห่งประเทศไทย ใครจากกรุงเทพฯ ต้องการไปจันทบุรีหรือโคราช ก็ต้องมาแปดริ้วก่อน ถ้าจะไปโคราชก็ลงเรือไปถึงท่าเกวียน จากที่นั่นมีกองเกียนไปโคราชเป็นระยะๆ...”

ในสมัยนั้น บริเวณเมืองฉะเชิงเทราเป็นแหล่งปลูกอ้อย มีชาวจีนที่มาจากเมืองจีนมารับจ้างแรงงานในไร่ และในโรงงานหีบอ้อย ซึ่งมีมากมายสองฝั่งแม่น้ำบางปะกง และในบริเวณชุมชนวัดเซนต์ปอลนี้ เชื่อว่าคนจีนที่อพยพเข้ามาบุกเบิกป่าชายเลนให้เป็นสวนยกร่องซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนจีนแผ่นดินใหญ่แล้วปลูกหมากพลู ผักผลไม้ มะพร้าว มะม่วง เลี้ยงหมู และอื่นๆ

บาทหลวงอันทัน ได้สร้างโบสถ์เซนต์ปอลขึ้นแล้วเสร็จ นอกจากนี้ ยังสร้างบ้านพักของพระสงฆ์ สร้างโรงเรียน ท่านยังได้ดูแลชาวคาทอลิกในแปดริ้ว พันสนิม ทาเกียน ปากคลอง ท่าลาด บ้านเล่า และปราจีน รวมทั้งได้สร้างวัดเซนต์ร็อกที่ บริเวณริมคลองนครเนื่องเขต จนมรณภาพใน พ.ศ. 2447

องค์ประกอบชุมชน

ในปัจจุบัน ชุมชนวัดเซนต์ปอล มีองค์ประกอบที่เป็นอัตลักษณ์ทางศาสนาโรมันคาทอลิก ซึ่งประกอบด้วย โบสถ์หลังเก่า โบสถ์หลังใหม่ อนุสาวรีย์นักบุญเปาโล หอระฆังและศาลาท่าน้ำ โรงเรียนสันติภาพ สุสาน ถ้าแม่พระ บ้านพักเจ้าอาวาส เรือนวัดน้อย ยุ้งข้าว และที่อยู่อาศัยของชาวคริสต์ นอกจากนี้ยังมีบ่อน้ำจืด และสวนยกร่องในชุมชนอีกด้วย (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แผนที่องค์ประกอบชุมชนวัดเซนต์ปอล

ภาพที่ 2 (ซ้าย) โบสถ์หลังเก่าวัดเชนตฺปอล (ขวา) ภาษาจีนเหนือประตูโบสถ์เก่า
ที่มา : ปทุมรัตน์ วงศ์ดนตรี 2528

โบสถ์หลังเก่า

โบสถ์หลังนี้เป็นโบสถ์หลังที่ 3 ของวัด สร้างเสร็จและทำพิธีมหาบูชามิสซาคครั้งแรกเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2416 ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบโกธิค (Gothic) เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ผนังรับน้ำหนักอาคาร (wall baring) ผนังของโบสถ์เป็นรูปไม้กางเขน เรียกโบสถ์ลักษณะนี้ว่าบาซิลิกา (Basilica) (ภาพที่ 2) ในปี พ.ศ. 2513 มีการฉลองวัดอายุครบ 100 ปี และมีการก่อสร้างโบสถ์หลังใหม่ จึงมีการรื้อโบสถ์หลังเก่าแต่ไม่สามารถรื้อผนังด้านหน้าได้ ในปัจจุบันจึงคงเหลือแต่ผนังด้านหน้า (façade) และประตูกลางซึ่งหันเข้าหาแม่น้ำบางปะกง โบสถ์หลังนี้เป็นหลักฐานยืนยันว่าก่อสร้างโดยช่างชาวจีน และเป็นวัดของชุมชนชาวจีน เนื่องจากด้านเหนือประตูทางเข้าโบสถ์มีตัวอักษรจีนปูนปั้นอ่านเป็นภาษาแต้จิ๋วว่า “เทียนจู๋เซี่ยกั้ง” หมายความว่า “บ้านของพระเจ้า” นับเป็นโบสถ์โรมันคาทอลิกที่มีอายุกว่า 140 ปี ที่ยังคงเหลืออยู่ ซึ่งมีอายุมากกว่าโบสถ์หลังอื่นๆ ที่ยังคงอยู่ในภาคตะวันออก

โบสถ์ใหม่วัดเชนตฺปอล

เนื่องจากโบสถ์หลังเก่าอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม จึงมีการหาทุนจากผู้มีจิตศรัทธา เมื่อสร้างเสร็จแล้วทำพิธีเสก เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 ลักษณะอาคารเป็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัย หลังคาทรงจั่วแบบเรือนไทยประยุกต์ สร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กหันไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 โบสถ์ใหม่วัดเชนตฺปอล และอนุสาวรีย์นักบุญเปาโล

อนุสาวรีย์นักบุญเปาโล

สร้างขึ้นหลังจากการสร้างโบสถ์วัดเซนต์ปอลแห่งใหม่ เป็นรูปหล่อนักบุญเปาโลประทับยืนอยู่บนเสาทรงกลม หันหน้าไปทางถนนเข้าวัด จุดที่ตั้งอนุสาวรีย์เป็นพระแท่นบูชาเดิมของโบสถ์หลังเก่า (ภาพที่ 3)

หอระฆังและศาลาท่าน้ำ

ในอดีตหอระฆังและศาลาท่าน้ำของวัดเซนต์ปอลตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกงและมีท่าเรือจ้ง ต่อมาที่ดินงอกเพิ่มขึ้นบริเวณหน้าหอระฆัง ชาวบ้านจึงขอสร้างบ้านในบริเวณที่ดินงอกซึ่งเป็นที่ดินของวัด และวัดได้สร้างทางเดินไม้และทำเรือยื่นออกไป ต่อมาใน พ.ศ. 2527 ได้มีการเปลี่ยนเป็นทางเดินไม้เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ปัจจุบันยังคงมีเรือจ้งที่หวัสะพานสำหรับข้ามฝั่งไปยังท่าเรือวัดแหลมใต้ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามแม่น้ำ (ภาพที่ 4)

หอระฆังสร้างด้วยไม้ สูงประมาณ 16 เมตร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ตัวหอระฆังมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ 4 เมตร เป็นผนังไม้ตีเกล็ดทางนอน ผังพื้นฐานหอระฆังเป็นรูปกากบาท กว้างด้านละ 10 เมตร หอระฆังสูง 3 ชั้น มีบันไดขึ้นไปยังระฆังซึ่งมีอยู่ 3 ใบ คือ ใบเล็ก (เสียงแหลม) ใบกลาง (เสียงกลาง) และใบใหญ่ (เสียงทุ้ม) สร้างที่เมืองดียง (Dijon) ประเทศฝรั่งเศส ใน พ.ศ. 2440 (ภาพที่ 5)

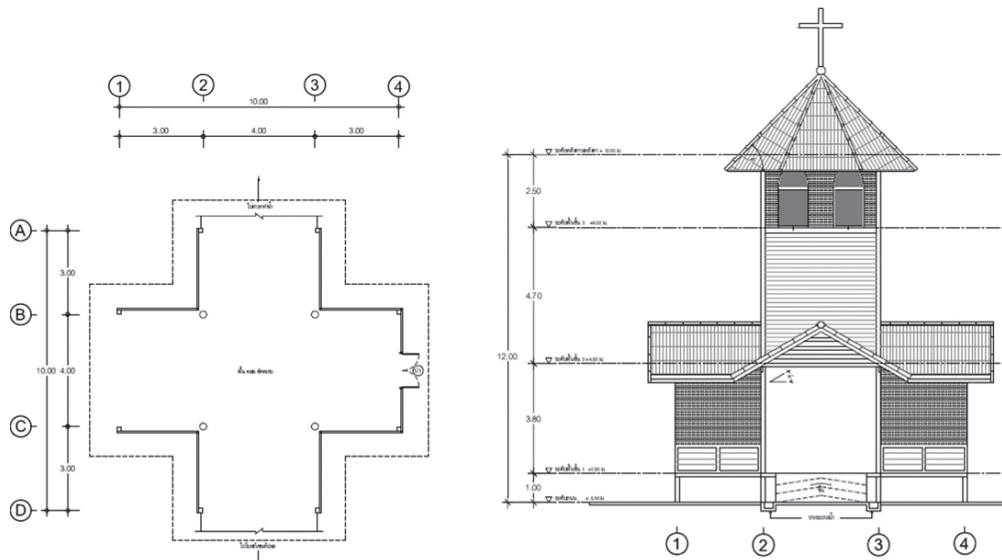
ศาลาท่าน้ำอยู่ติดกับหอระฆัง สร้างด้วยไม้สัก มีลูกกรงสูง 1.20 เมตร โดยรอบยกเว้นช่องทางเดิน หลังคาเป็นจั่วจัตุรมุข ผังพื้นเป็นรูปไม้กางเขนซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของคริสต์ศาสนา กว้างประมาณ 10.50 เมตร ยาวประมาณ 14.00 เมตร (ภาพที่ 6)

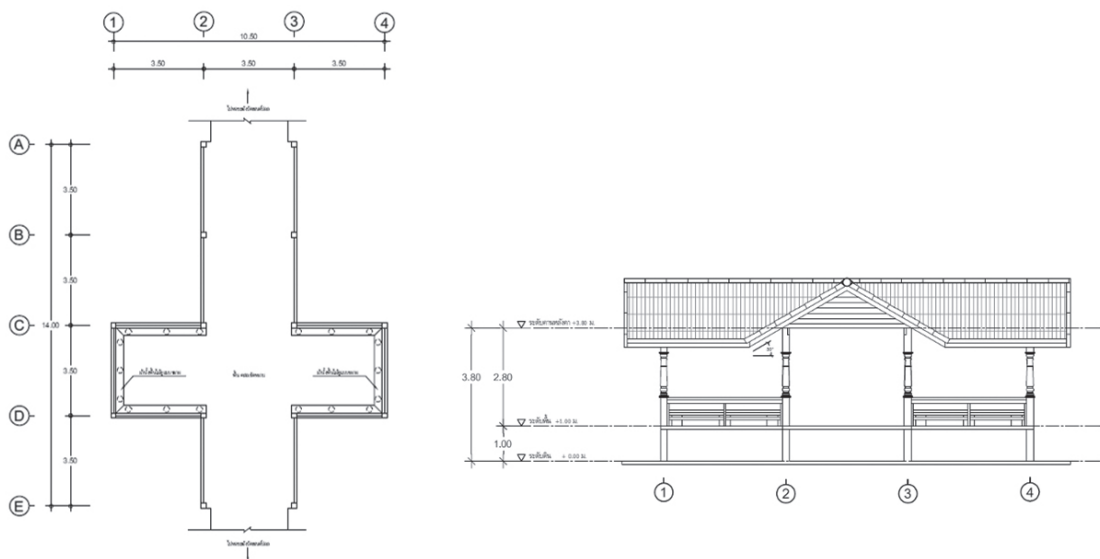
ภาพที่ 4 หอระฆังและศาลาท่าน้ำ

โรงเรียนสันติภาพ

ในสมัยบาทหลวงแปร์เบต์ (Perbet) เป็นเจ้าอาวาสวัดเซนต์ปอลต่อจากบาทหลวงซมิดต์ ได้เปิดโรงเรียนฝึกหัดครูอนุบาล ชื่อว่า โรงเรียนนักบุญทาร์ซิโอเพื่อผลิตครูออกไปประจำวัดต่างๆ ซึ่งต่อมาได้ยุบรวมกันกับโรงเรียนเซนต์ปอล และท้ายที่สุดกิจการโรงเรียนต้องยุบไปใน พ.ศ. 2484 ช่วงสงครามอินโดจีน เมื่อสงครามสงบบาทหลวงการิเอ (Jean Carrière) จึงเปิดโรงเรียนขึ้นใหม่เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2488 ตั้งชื่อว่าโรงเรียนสันติภาพ เนื่องจากวันเปิดโรงเรียนตรงกับวันที่รัฐบาลประกาศวันสงบศึก เรียกว่า วันสันติภาพ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 5 ผังพื้นและรูปด้านของหอระฆัง

ภาพที่ 6 ผังพื้นและรูปด้านหน้าของศาลาท่าน้ำ

ต่อมาใน พ.ศ. 2491 ได้จัดตั้งนวกสถาน เพื่ออบรมเด็กหญิงและฝึกหัดตั้งให้เป็นนักบวช และให้ได้รับการศึกษาวิชาสามัญด้วย จึงขยายชั้นเรียนจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 ใน พ.ศ. 2534 มีการรื้อถอนอาคารไม้ทั้ง 2 หลัง เพื่อสร้างอาคารเรียนซึ่งเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กสูง 3 ชั้น ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ปัจจุบันโรงเรียนสันติภาพเป็นโรงเรียนประถมศึกษา ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณจากวัดเซนต์ปอลและงบประมาณเสริมจากกระทรวงศึกษาธิการ ภายในรั้วโรงเรียนด้านติดกับโบสถ์เก่ามีต้นพิกุลเก่าแก่ของชุมชน 4 ต้น

ภาพที่ 7 โรงเรียนสันติภาพ

ภาพที่ 8 สุสานวัดเซนต์ปอล

สุสาน

สุสานเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชนวัดเซนต์ปอล ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของวัด มีการฝังศพของคริสต์ชนอยู่เรียงราย ต้นไม้ส่วนใหญ่ในสุสาน คือต้นมะขาม นอกจากนี้ คนในชุมชนยังมีความสามารถในการประดิษฐ์โลงศพสำหรับคริสต์ชน (ภาพที่ 8)

ถ้าแม่พระ

ตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าของโบสถ์วัดเซนต์ปอลติดกับบ่อน้ำของวัดเซนต์ปอล คนในชุมชนได้ร่วมกันโดยเลียนแบบถ้าแม่พระที่เมืองลัวร์ด (Lourdes) ในประเทศฝรั่งเศส (ภาพที่ 9)

บ้านพักเจ้าอาวาส

บ้านพักของเจ้าอาวาสวัดเซนต์ปอลสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง กว้าง 15 เมตร ยาว 30 เมตร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ออกแบบโดยคุณพ่อฌอง การีเย (Jean Carrière) โดยช่างก่อสร้างชาวจีน ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล (Colonial Architecture) ที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตก เป็นบ้านสองชั้นมีบันไดแยกซ้าย

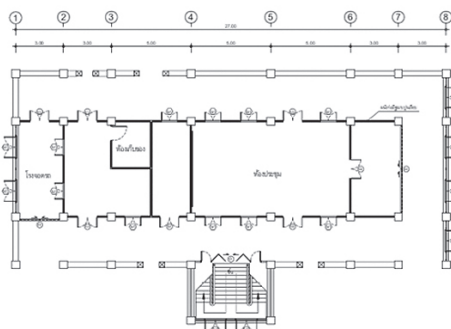

ภาพที่ 9 ถ้าแม่พระ

และชาวต่อจากชาวพัก (ซึ่งที่วัดเซนต์แอนโทนีในเมืองฉะเชิงเทราฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำบางปะกงก็มีอาคารเรียนที่มีบันไดคู่ในลักษณะเดียวกัน) ชั้นบนมีทางเดินและลูกกรงไม้เป็นราวกันตกโดยรอบอาคาร ช่วงกลางของอาคารเป็นที่โล่ง มีห้องด้านซ้ายและขวาเหมือนกันทั้งชั้นบนและชั้นล่าง บ้านพักบาทหลวงหลังนี้มีอายุมากกว่า 130 ปี ในอดีตนอกจากเป็นที่พักของบาทหลวงของวัดเซนต์ปอลแล้วยังเป็นที่พักอาศัยของบาทหลวงองค์อื่นๆ ที่เดินทางด้วยเรือผ่านบริเวณนี้ (ภาพที่ 10-11)

อนึ่ง ที่วัดเซนต์แอนโทนีในเมืองฉะเชิงเทราฝั่งตรงข้ามแม่น้ำบางปะกงก็มีบ้านพักภคินี เป็นเรือนไม้ 2 ชั้น มี

ลูกกรงโดยรอบและมีผังห้องด้านซ้ายและขวาเหมือนกัน ในลักษณะสมมาตร (symmetrical pattern) และช่วงกลางของอาคารเป็นที่โล่งเช่นเดียวกับ (สัมภาษณ์มาเซอร์ อลิซาเบท สุธิดา ว่องวิทย์) และยังมีอาคารเรียนเรือนไม้ 2 ชั้น ซึ่งมีบันไดคู่ทั้งซ้ายและขวา ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับบ้านพักบาทหลวง ก่อสร้างโดยบาทหลวงฌอง การ์เรีย (Jean Carrière) เมื่อท่านย้ายไปเป็นเจ้าอาวาส ได้รื้อถอนอาคารจากวัดบางวัวไปสร้างที่วัดเซนต์แอนโทนี (สัมภาษณ์กิมหล่อง พูนโศภผล) ในสมัยแรกตั้งวัด อาคารหลังนี้ย้ายมาจากวัดเซนต์ปอล โดยมีขนาดเท่ากัน ในอดีตชั้นล่างเป็นโถงเนื่องจากใช้เป็นวัด ส่วนชั้นบนเป็นที่พักของคุณพ่อกาเรีย

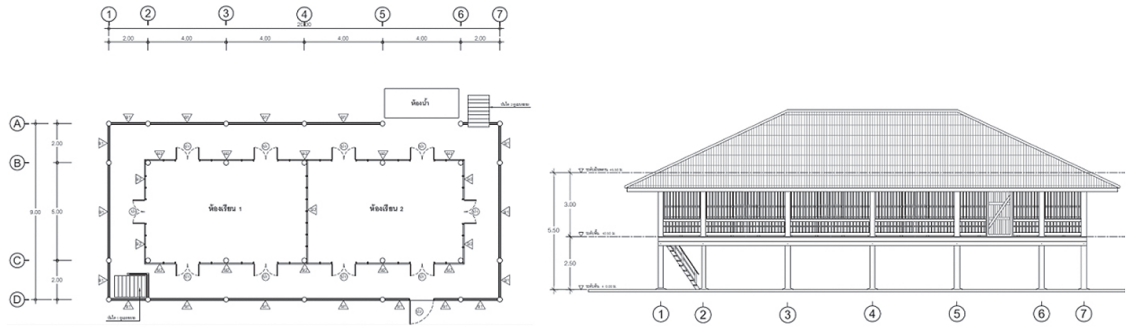
ภาพที่ 10 ผังพื้นและรูปด้านหน้าของบ้านพักบาทหลวง

ภาพที่ 11 บ้านพักบาทหลวง

เรือนวัดน้อย

เรือนหลังนี้เคยใช้เป็นวัดน้อย (Chapel) ของคณะผู้ฝึกหัด ในช่วงเวลาหนึ่ง (สัมภาษณ์อาภา รุ่งเรืองผล) ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2490 ใช้เป็นที่อยู่ของเด็กกำพร้าหญิง ในปัจจุบันใช้เก็บของ ลักษณะอาคารเป็นเรือนไม้ยกพื้นใต้ถุนสูง กว้าง 12 เมตร ยาว 23 เมตร หลังคาเป็นทรงปั้นหยาทาสีฟ้า กว้างประมาณ 12 เมตร ยาว 16 เมตร มีลูกกรงไม้สูงจรดเพดานโดยรอบอาคารเพื่อความปลอดภัย บันไดทางขึ้นบริเวณมุมของอาคาร ซึ่งเป็นบันไดที่มีฝาปิดจากภายใน (ภาพที่ 12-13)

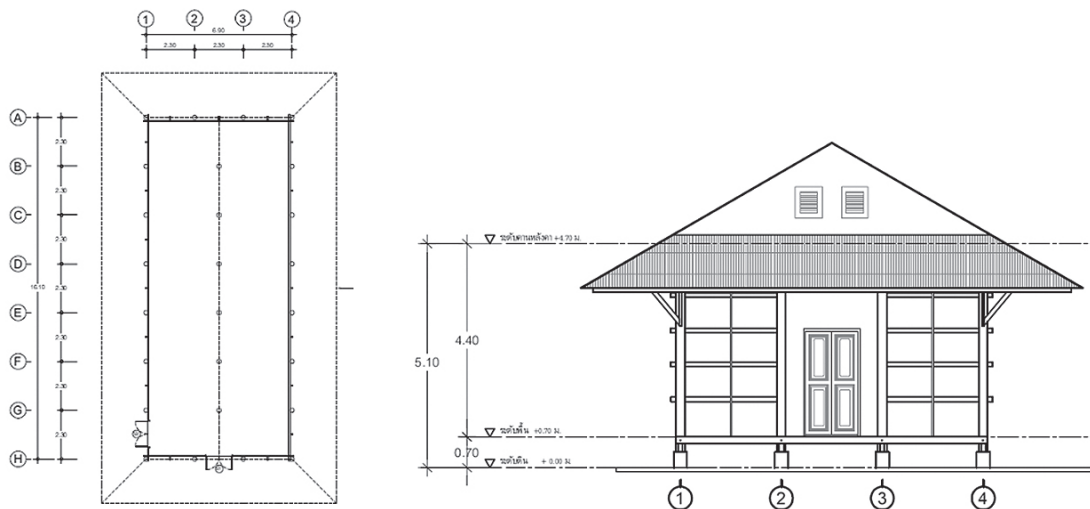
ภาพที่ 12 ผังพื้นและรูปด้านหน้าของเรือนวัดน้อย

ภาพที่ 13 เรือนวัดน้อย

ยั้งข้าว

ยั้งข้าวของวัดเขตนัดปูลยาวประมาณ 16 เมตร กว้างประมาณ 7 เมตร สร้างขึ้นเพื่อเก็บข้าวที่ขนมาจากที่นาของวัดในบริเวณคลองนครเนื่องเขต โดยที่ผู้เช่าที่ดินของวัดจ่ายค่าเช่าเป็นข้าว ในอดีตทางวัดใช้ข้าวนี้ในกิจการของวัด เลี้ยงเด็กกำพร้าที่เรียนและอาศัยในวัด ต่อมาเมื่อมีการแบ่งเขตสังฆมณฑลใหม่ จึงทำให้พื้นที่ในบริเวณคลองนครเนื่องเขตมิได้ขึ้นกับวัดเขตนัดปูล จึงไม่มีข้าวขนมาเก็บภายในยั้งข้าวอีกต่อไป ปัจจุบันมีโครงการจะจัดสร้างเป็นศูนย์การเรียนรู้ของวัด (ภาพที่ 14-15)

ภาพที่ 14 ผังพื้นและรูปด้านหน้าของยั้งข้าว

ภาพที่ 15 ยุงข้าว

ร้านค้าและที่อยู่อาศัย

ในสมัยที่มีการสร้างวัดเขตนัดปอลและชุมชนชาวคริสต์นั้น พื้นที่บริเวณนี้จะเป็นป่าชายเลนในบริเวณชายน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่น้ำกร่อย และมีปากในพื้นน้ำจืดในบริเวณพื้นที่ด้านใน ชาวจีนที่มาตั้งรกรากในสมัยแรกเริ่มได้หักร้างถางพงพื้นที่ป่าชายน้ำแล้วตั้งบ้านเรือนและเรือนแพด้วยไม้ไผ่และไม้ต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียงกับโบสถ์เก่า โดยมีสุสานอยู่บริเวณชายขอบด้านในของชุมชน เมื่อมีประชากรมากขึ้น จึงมีการถางป่าสะแกด้านนอกของสุสาน แล้วสร้างบ้านเรือนเพิ่มเติมขึ้น

คนในสมัยก่อนใช้เรือในการเดินทางติดต่อและค้าขาย ตลาดท้องถิ่นน่าจะมีขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งประกอบด้วย แพร้านค้าสินค้าอุปโภคบริโภคต่างๆ ขายอาหาร กุ้งเตี่ยว กาแฟ ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ อาหารทะเล ข้าวของ

เครื่องใช้ประจำวัน เรือนแพเหล่านี้เรียงรายริมแม่น้ำนับสิบหลัง ตั้งแต่ปากคลองบางไผ่บริเวณตรงข้ามวัดเขตนัดปอล จนถึงบริเวณหัวสะพานริมแม่น้ำ เป็นตลาดที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนระหว่างผลผลิตจากสวนและชายฝั่งทะเล กล่าวคือ มีมะม่วงบางคล้า ผลผลิตจากสวนในบริเวณวัดเขตนัดปอล ได้แก่ มะพร้าว หนากะ ผักต่างๆ เช่น คื่นช่าย เรือจากจันทบุรีนำทุเรียนกวน ระกำ เรือจากกระยองนำกะปิ น้ำปลา เรือจากชลบุรีและปากแม่น้ำบางปะกงนำหอยแมลงภู่ใส่ปี๊บมาขาย

ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่สร้างด้วยไม้สูง 1-2 ชั้น บ้านริมน้ำมักมีประตูบานเพี้ยมแบบจีนและเรือนพื้นดิน (ภาพที่ 16) เป็นบ้านของคริสต์ชนสร้างในที่ดินของวัด ชุมชนวัดเขตนัดปอลประกอบอาชีพรับจ้าง ทำสวน และไปทำงานในเมือง เป็นชุมชนที่อยู่อาศัยที่เงียบสงบ เมื่อถนนจากวัดดอนทองมาเชื่อมกับวัดเขตนัดปอลในช่วง พ.ศ. 2517 ทำให้มีที่อยู่อาศัยและร้านค้าเกิดขึ้นบริเวณริมถนนมากขึ้น การคมนาคมทางน้ำได้ลดความสำคัญลง ในปัจจุบันคนในชุมชนยังคงมีเรืออยู่บ้าง และยังคงมีเรือจ้างข้ามไปยังฝั่งวัดแหลมใต้ (ภาพที่ 16)

ภาพที่ 16 ร้านค้าและที่อยู่อาศัย

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

การที่ชุมชนวัดเขตนัดปอดตั้งอยู่ริมแม่น้ำบางปะกง จึงได้รับอิทธิพลของน้ำขึ้นและน้ำลงในระบบนิเวศน้ำกร่อย ซึ่งมีผลต่อลักษณะของสถาปัตยกรรม และการทำสวน ยกร่อง รวมทั้งการมีบ่อน้ำจัดไว้ในชุมชน

แม่น้ำบางปะกง

แม่น้ำบางปะกงบริเวณหน้าชุมชนวัดเขตนัดปอด มีความกว้างประมาณ 150 เมตร ฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำเป็นที่ตั้งของวัดแหลมใต้ บริเวณริมแม่น้ำบางปะกงมีพืชพันธุ์ธรรมชาติ ได้แก่ ต้นจาก ลำพู โกงกาง เหงือกปลาหมอ

ภาพที่ 17 สวนยกร่อง

ภาพที่ 18 บ่อน้ำของวัดเขตนัดปอด

พังกาสมหัว ฯลฯ สัตว์น้ำ ได้แก่ ปลาช่อน ปลาดุก ปลาทราย ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลาชะโด ปลากระดี่ ปลาแรด กุ้งก้ามกราม กุ้งตะเข็บ เป็นต้น

สวนยกร่อง

สวนในชุมชนวัดเขตนัดปอดและพื้นที่โดยรอบเป็นสวน ยกร่อง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนจีนแต่ดั้งเดิม ไม้หลัก ได้แก่ มะพร้าว และหมาก ในสมัยก่อนยังมีการปลูกขำง นาสวนในบริเวณร่องสวน เพื่อบริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ ยังมีการใช้พื้นที่ว่างระหว่างแถวในการปลูกไม้ ที่มีทรงพุ่มเตี้ย เช่น มะม่วง มะกรูด ขะพลู หรือไม้ล้มลุก จำพวก ผัก ไม้ผล ไม้ดอก ได้แก่ กลั้ว ข้าวโพด สับปะรด คื่นช่าย กะเพรา ใบบัวบก ตะไคร้ มันฝรั่ง ต้นหอม ผักกาด ผักชี สารแหน่ ดอกดาหลา ฯลฯ ซึ่งเป็นการใช้พื้นที่อย่างคุ้มค่าและชาญฉลาด มีการกักเก็บน้ำไว้ในร่องสวนเพื่อให้มีน้ำใช้ได้ตลอดปี คุ คลอง และร่องสวน ยังมี สัตว์น้ำ ได้แก่ ปลาช่อน ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลากระดี่ ปลานิล และกุ้งก้ามกรามอีกด้วย (ภาพที่ 17)

บ่อน้ำของวัดเขตนัดปอด

บ่อน้ำมีทั้งหมด 4 บ่อ คือ 1) บ่อบริเวณข้างโรงเรียน สันติภาพ เป็นบ่อที่ใหญ่ที่สุด 2) บ่อบริเวณด้านข้างลำแม่พระ 3) บ่อน้ำหลังวัด และ 4) บริเวณถนนข้างวัด ใน

สมัยก่อนที่ยังไม่มีน้ำประปา บ่อน้ำจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชนริมน้ำบางปะกง น้ำในแม่น้ำมีความกร่อยสูงและหน้าแล้งยาวนานไม่ต่ำกว่า 4 เดือนในแต่ละปีชาวบ้านชุมชนวัดเซนต์ปอลมักพากันนำถังน้ำมาตักน้ำในบ่อ บ่อน้ำจึงเป็นที่พบปะของผู้คนในชุมชนในอดีต ในปัจจุบัน บ่อน้ำเหล่านี้เป็นแหล่งน้ำสำรองของชุมชน (ภาพที่ 18)

สรุปผลการวิเคราะห์

ชุมชนวัดเซนต์ปอลตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ดังนั้น โบสถ์หลังเดิม หอระฆัง และศาลาท่าน้ำ จึงหันทิศ (orientation) เข้าสู่แม่น้ำ ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก เมื่อมีการสร้างถนนเข้าสู่ชุมชน โบสถ์หลังใหม่ อนุสาวรีย์นักบุญเปาโล และถ้ำแม่พระ จึงหันทิศสู่ถนนทางเข้า ในปัจจุบัน อาคารต่างๆ ตั้งอยู่โดยรอบทางเดินอันศักดิ์สิทธิ์รอบโบสถ์หลังใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของวัดและชุมชน

กล่าวได้ว่า ชุมชนวัดเซนต์ปอลเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์ของการตั้งถิ่นฐาน โดยมีบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ก่อตั้งวัดและชุมชน มีกลุ่มคนจีนอพยพเป็นลูกวัด โดยมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะของชุมชน คือ 1) ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศ 2) กลุ่มชาติพันธุ์ 3) ความเชื่อของกลุ่มสังคม 4) รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคมของอาคารต่างๆ ในวัดและชุมชน และ 5) โครงข่ายแม่น้ำลำคลองและถนน ทำให้เกิดเป็นชุมชนที่อัตลักษณ์แห่งหนึ่งในลุ่มน้ำบางปะกง

บาทหลวงฌอง การีเอ เป็นผู้ที่มีความสามารถทางคณิตศาสตร์ (สัมภาษณ์จินทิมา กุลวิทย์, 2558) จึงเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเป็นสถาปนิกในการออกแบบและอำนวยการก่อสร้างอาคารไม้ของวัดหลายหลัง โดยมีชาวจีนในชุมชนเป็นช่างก่อสร้าง อาคารเหล่านี้ส่วนใหญ่ใช้ไม้สักในการก่อสร้างตามลักษณะสถาปัตยกรรมอาณานิคม (Colonial style) ซึ่งมีความเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและการใช้งานของอาคารแต่ละหลัง

นอกจากนี้ยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนวัดเซนต์ปอลที่บอกเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกแห่งแรกในพื้นที่ริมน้ำบางปะกง ในปัจจุบัน ทางวัดและชุมชนกำลังดำเนินการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. *พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2541.

ปทุมรัตน์ วงศ์ดนตรี. *สยามและคณะมิชชันนารีฝรั่งเศส*. แปลจาก Siam et les Missionnaires Français แต่งโดย Adrian Launey. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2528.

มงเซเมียร์ ปเลเลกซ์. *เล่าเรื่องกรุงสยาม*. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2522.

วันชัย มงคลประดิษฐ์. *การฟื้นฟูจิตวิญญาณชุมชนริมน้ำบางปะกง*. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์. *อัตลักษณ์ชุมชนริมน้ำ : แม่กลองและบางปะกง*. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. *แผนที่สิ่งแวดล้อมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนวัดเซนต์ปอล อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา*. กรุงเทพฯ : กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, 2550.

อนุก ธรรมนิต. *อันนา เต็ม พันธุ์อุดม พ.ศ. 2407-2498 ผู้ให้กำเนิดคริสตชนบางควายลุย หนังสือที่ระลึกผู้วายชนม์*. กรุงเทพฯ : (ม.ป.ท.), 2555.

สัมภาษณ์

- กิมหล่อง พูนโคผล. สัมภาษณ์โดยผู้เขียน. 21 กุมภาพันธ์ 2558.
- จันทิมา กุลวิทย์. สัมภาษณ์โดยผู้เขียน. 21 กุมภาพันธ์ 2558.
- มาเซอร์อลิซาเบท สุริดา ว่องวิทย์. สัมภาษณ์โดยผู้เขียน. 23 มีนาคม 2558.
- อธิการอาภา รุ่งเรืองผล. สัมภาษณ์โดยผู้เขียน. 22 สิงหาคม 2558.